

Upokojeni pedagoški svetovalec iz Prištine Jovan Vlahović piše o šolanju črnogorskih dijakov v Prizrenu v času turške oblasti, profesor beograjske filozofske fakultete Tihomir Prodanović pa o oblikah izobraževanja odraslih na Hrvaškem v času med obema vojnami in ilegalnem izobraževanju v ustaškem taborišču »Danica« pri Koprivnici ter v drugem prispevku o humorističnem listu Ogledalo, ki ga je izdajala skupina dijakov učiteljska v Pakracu.

Poleg ocen ter poročil in prispevkov o dejavnosti šolsko-pedagoških muzejev zaključujeta to številko Zbornika prispevek ravnatelja beograjskega Pedagoškega muzeja Svetomira Gačića ob šestdesetletnici življenja bivšega ravnatelja zagrebškega Hrvaškega šolskega muzeja Branka Plešeja in bibliografija del s področja šolstva in prosvete v SR Bosni in Hercegovini v letih 1975—1981, ki jo je sestavil upokojeni gimnazijski ravnatelj iz Mostarja Esad Peco.

Andrej Vovko

Goriški letnik, 9. Nova Gorica: Goriški muzej, 1982. 247 strani.

Deveta številka revije zvesto sledi začrtano smer prikazovanja preteklosti, zlasti tistega dela Primorske, ki ga danes obsegajo novogoriška, ajdovska, sežanska in tolminska občina. Tudi tokrat nam ponuja bogato bero prispevkov s področja zgodovine, arheologije, umetnostne zgodovine, etnologije in sorodnih ved.

Uvodni prispevek je delo delavca Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine SRS Davorina Vuge. Avtor v njem predstavlja potek izkopavanja predzgodovinskega gradišča na Gledalnici nad Štanjelom v letu 1972, podrobno popiše in ilustrira vse najdbe.

Delavec novogoriškega Zavoda za spomeniško varstvo Pavel Medvešček objavlja rezultate svojega dolgoletnega proučevanja poslikanih planet, podložnih opečnih plošč, elementa kmečke arhitekture na področju Tolminske, Goriške in Beneške Slovenije. Planete so spodnji del kritine streh, na njih pa ležijo korci. So zelo pisano in za posamezne predele značilno poslikane. Medveščkov prikaz je ilustriran s črno-belimi upodobitvami 90 vrst planet.

Profesor v Šolskem centru Vojvodina v Tolminu Janez Dolenc se dotika življenja in dela znanega proučevalca primorske preteklosti Simona Rutarja. Prikaže nam Rutarjeva prizadevanja pri zbiranju ljudske poezije, pri čemer uporablja doslej večinoma še neznano in neobjavljeno gradivo. Poleg zapisov ljudskih pesmi najdemo v Dolencevem članku še opombe k njim in obsežen seznam prepisov.

Ravnatelj novogoriškega muzeja in zavzeti raziskovalec primorske zgodovine Branko Marušič je tokrat prispeval temeljit prikaz zgodovinopisja o političnem življenju primorskih Slovencev v drugi polovici 19. stoletja, tako naših, kot tudi italijanskih avtorjev. Marušičev pregled bo zelo koristen pripomoček vsem, ki se ukvarjajo s primorsko zgodovino.

Profesor Peter Stres z osnovne šole Dobovo predstavlja življenje in delo Tolminca Ivana Kuka (1823—1864), po poklicu uradnika avstrijske mornarice, sicer pa primorskega političnega in kulturnega delavca in marljivega dopisnika v slovenske časopise v sredini 19. stoletja.

Upokojeni polkovnik Petko Luković iz Beograda objavlja nekatere nove podatke o boju primorskih Slovencev proti italijanskim iredentističnim pretenzijam na slovenska ozemlja leta 1878 in o njihovem odmevu pri Srbih v kneževini Srbiji in Vojvodini. Avtor, ki mu to ni prvi prispevek k slovenski zgodovini, uporablja predvsem časopisno gradivo in tokrat priobčuje prvi del svojega prispevka.

Delavec temeljnega sodišča v Novi Gorici Pavel Budin objavlja prvi del svoje nekoliko prirejene diplomske naloge na ljubljanski pravni fakulteti o hranilnici in posojilnici v Mirnu, njeni pravni ureditvi in poslovanju. Izčrpno prikaže med drugim njeno zgodovino (ustanovljena je konec leta 1897), organe, članstvo, posojilojemalce, namembnost in zneske posojil.

Dobra poznavalka primorske preteklosti dr. Milica Kacin-Wohinz z ljubljanskega Inštituta za zgodovino delavskega gibanja po krajšem uvodu priobčuje dokumentarno gradivo o akcijskem paktu med Komunistično partijo Italije in narodnorevolucionarnim gibanjem Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine konec leta 1935 in v začetku leta 1936. Gre za zelo zanimivo in še ne v celoti znano poglavje iz zgodovine protifašističnega gibanja v Italiji.

Umetnostni zgodovinar in kustos novogoriškega muzeja Marko Vuk izčrpno prikazuje zgodovinski in umetnostnozgodovinski razvoj gradu Dobrovo v goriških Brdih in njegovo sedanje stanje, prizadevanja za njegovo obnovo in za predvideno preureditev v osrednji etnološki muzej Primorske.

Profesor ljubljanske teološke fakultete dr. Marijan Smolik objavlja podatke o verskem tisku, ki je bil v času pred 1. svetovno vojno v Ljubljani natisnjen za po-

trebe Beneških Slovencev. Ti podatki so zelo »sveži«, saj je bila zbirka slovenskega verskega tiska v ljubljanski Semeniški knjižnici, ki hrani tudi »beneškoslovenske« knjige, urejena šele leta 1982. Prikaz se začne z molitvenikom Gregorija Pečnjaka iz leta 1912 in konča z molitvenikom Ivana Trinka, ki pa je izšel v Gorici leta 1951.

Asistent na ljubljanskem Inštitutu za narodnostna vprašanja Miran Komac se je lotil zelo perečega vprašanja sedanjega trenutka naših rojakov onstran meje. Prikaže nastanek in razvoj leta 1974 ustanovljene Kraške gorske skupnosti — ene posebnih institucionalnih enot v sosednji Italiji, ki naj bi odpravile ekonomsko in socialno zaostajanje goratih področij. Avtor predstavi splošno italijansko »gorskoskupnostno« zakonodajo in razvoj Kraške gorske skupnosti, ki jo v razvoju ovirajo zlasti zloglasne »vojaške služnosti« — vrsta prepovedi, ki bremenijo zemljišča v bližini vojaških objektov (Italijani se po skoraj 70 letih še vedno bojijo »repriz« kobariškega preboja).

V rubriki Zapiski piše Hubert Močnik o cerkvi sv. Ivana v Gorici, Nino Agostinetti o strankah in drugih političnih silnicah na Goriškem (1870—1918), Dušan Novak o bojevniku s Soške fronte Maksu Peterlinu, Alenka Saksida, Lucijan Vuga in Branko Marušič pa o Goriških srečanjih 1980, 1981 in 1982.

V rubriki Nekrologi se Branko Marušič spominja Stanka Murovca, Marko Vuk pa Emila Smoleta. Obsežna rubrika ocen in poročil je kot po navadi v veliki večini posvečena revijam z one strani meje in tistim iz hrvaške Istre.

Andrej Vovko

Marko Waltritsch, Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem.
Gorica: Kmečka banka 1982. 467 strani.

Ob pripravah na proslavo ob sedemdesetletnici obstoja Kmečke banke v Gorici je znani goriški Slovenec Marko Waltritsch, novinar pri Primorskem dnevniku, sprejel pobudo vodstva edine slovenske banke v Gorici, da napiše priložnostni tekst. Prvotno idejo banke je razširil na pregled zgodovine vsega slovenskega bančništva in posojilništva na Goriškem. Vodstvo je Waltritschevo pobudo sprejelo in tako omogočilo nastanek in izdajo dela, ki je izredno pomemben prispevek k poznavanju naše, zlasti gospodarske zgodovine.

Naloga, ki si jo je naložil Waltritsch, je bila vse prej kot lahka. Dela, ki bi mu lahko služila kot vzorec, nimamo. Še hujšo težavo pa je pomenilo zbiranje arhivskega gradiva. Waltritsch je z veliko iznajdljivostjo in novinarsko vztrajnostjo našel veliko dragocenih podatkov v italijanskih, avstrijskih in slovenskih arhivih in knjižnicah, žal pa je marsikaj še vedno nedostopno, ker arhivi niso urejeni. Dokaj obsežen je tudi seznam literature.

Obravnavano problematiko je avtor razdelil na dvaindvajset poglavij. Razen prvega, ki govori o splošni zgodovini bančništva, so vsa ostala namenjena bančništvu in posojilništvu na Goriškem. Upošteval je tako slovenske kot neslovenske denarne zavode. Začeti je moral s tamkajšnjimi Židi, nato pa prehaja na goriški Mont in hranilnico, pri katerih so vidno vlogo igrali tudi nekateri Slovenci iz duhovniških vrst in seveda goriški nadškofje, med katerimi so bili tudi Slovenci. K uvodnim poglavjem lahko prištejemo tudi tisto o prvih hranilnicah na Slovenskem, s poglavjem o Mihaelu Vošnjaku, ki je od 1897 pa do odhoda v Švico živel v Gorici, pa prehaja k osrednjim vprašanjem svojega raziskovanja. Zgodovina slovenskega bančništva in hranilništva na Goriškem se začne z Goriško ljudsko posojilnico, ki je bila ustanovljena 1883. Njej so sledile še druge, tako v sami Gorici kot tudi na podeželju. Prav tako so tu ustanovili svoje podružnice tudi nekateri denarni zavodi iz drugih slovenskih dežel. Prevladovala so rajfajznovke. Žal so se kmalu začele čutiti posledice političnega razkola med Slovenci in je vsaka stranka ustanavljala svoje gospodarske organizacije. Nastala je varljiva podoba o finančni moči slovenskega življa, ki ni bila z ničemer utemeljena. Posledica političnih razprtij je tudi nastanek Kmečke banke, ki so jo ustanovili pristaši Slovenske kmečke stranke 1909. leta. Slovensko bančništvo in hranilništvo je doseglo višek v letih pred prvo svetovno vojno. Hkrati se je začelo že tudi upadanje, ki so ga povzročile splošne gospodarske razmere in slaba naložbena politika vodstva nekaterih slovenskih denarnih zavodov. Kljub temu pa leta 1914 skoraj ni bilo kraja, ki ne bi imel lastnega denarnega zavoda. Z njimi je slovenski živelj absolutno prednjačil pred italijanskim in furlanskim. Prva svetovna vojna, selitev prebivalstva in gospodarskih ter drugih organizacij zaradi bližine fronte, vojna posojila, menjave oblasti in valute, spremembe državnih in upravnih meja, zlasti pa leta fašizma so slovensko bančništvo in hranilništvo naglo reducirale. Kmečka banka je vse te vihere preživela. Vzrok je bil v tem, da ni bila prevelika, da ni svojega delovanja obešala na veliki zvon in da je v letih fašizma »poslovala kot majhna hranilnica le za svoje člane«. Zadnji dve poglavji sta namenjeni NOB in povojnemu delovanju Kmečke banke. V Prilogah prikazuje Waltritsch še slovenske podeželske